

Między sukcesem a wykluczeniem – kobiety w wieku okołomerytalnym wobec epoki cyfryzacji

Wstęp

Wchodzenie społeczeństw w erę cyfrową przynosi zmianę sposobów komunikowania społecznego. Nowe media pozwalają usprawniać, rozszerzać i przyspieszać proces nawiązywania i podtrzymywania więzi społecznych. Masowe upowszechnianie bezprzewodowych nośników informacji i łączności stanowi substytut bezpośrednich styczności osobistych. Korzystanie z telefonii komórkowej i internetowej łączności e-mailowej zwiększa liczbę kontaktów i częstotliwość komunikowania, wypierając często tradycyjne relacje. Media społecznościowe mogą pełnić rolę integratora między realnymi znajomymi, co służy podtrzymywaniu kontaktów, utrwalaniu więzi, ułatwianiu relacji poprzez potaniecie i zwiększenie częstotliwości łączności, uatrakcyjnieniu znajomości dzięki przesyłaniu wizualnych materiałów fotosowych lub filmowych. Jest możliwa natychmiastowa, bezkosztowa, mniej czasochłonna interaktywność – bez konieczności pisania i wysyłania listów, przenoszenia zdjęć i filmów video na materialne nośniki oraz ich przesyłania czy przekazywania osobistego, uiszczania opłat za telefoniczne rozmowy, zakupu biletów na środki transportu, ponoszenia kosztów benzyny i amortyzacji indywidualnych środków transportu.

Nową jakość do kontaktów międzyludzkich wprowadzają portale społecznościowe. To narzędzie służące do nawiązywania więzi z nieznajomymi w cyberprzestrzeni lub z zamiarem wchodzenia z nimi w relacje w sferze realnej. Motywacje do powstawania nowych realnych relacji przy pomocy cyberprzestrzeni mogą rodzić się samoistnie lub być inspirowane przez organizacje, instytucje działające zarówno realnie, jak i wirtualnie. Indywidualne decyzje o zapoczątkowaniu realnej znajomości zainicjowanej wirtualnie powstają na podłożu spraw osobistych lub służbowych. Mogą one rozwijać się i przenikać w zależności od potrzeb i możliwości oraz wzajemnego zainteresowania, zapotrzebowania lub wygaszać w sposób naturalny. Inicjowanie realnych znajomości poprzez organizacje stwarzające wirtualne witryny może być świadomie zamierzone lub wynikać z rozwoju sytuacji podczas realizacji zadań zakładanych przez organizatorów albo stanowić indywidualne decyzje będące efektem wspólnych zainteresowań. Losy nawiązanych w ten sposób realnych kontaktów zależą od czynników subiektywnych związanych z osobowością, pasjami, zawodem, miejscem zamieszkania i innymi cechami społecznymi osób wchodzących w nowe relacje. Dynamika tych relacji i ich długotrwałość zależy od potrzeb zainteresowanych oraz okoliczności zewnętrznych. Relacje te mogą być utrzymywane trwale w sferze realnej lub przenieść się z powrotem do sfery wirtualnej bądź być kombinacją tych możliwości.

Drugą funkcją portali społecznościowych jest nawiązywanie kontaktów z nieznajomymi bez wchodzenia w nimi w relacje zachęcające i umożliwiające uruchamianie kontaktów w sferze realnej. Kontakty wyłącznie wirtualne służą do obserwowania osób obcych, oglądania ich spraw bez zaznaczenia wglądu w nie poprzez pozostawianie śladu w formie polubienia, wyrażania opinii za pośrednictwem komentarzy, wymiany świadczeń poprzez zapraszanie do polubienia portali osobistych, zapraszanie do głosowania, popierania w konkursach, wyborach, rankingach, klasyfikacjach. Ma to wymiar nie tylko koleżeński, ale także

promocyjny, służy reklamie swojej działalności społecznej, artystycznej, zawodowej. A jeżeli dane osoby nie prowadzą aktywności ani w sferze zawodowej, ani publicznej, to mają sposobność dzielić się swoimi sprawami ze sfery prywatnej, co sprzyja nawiązywaniu kontaktów wirtualnych zamiast kontaktów realnych. Jest to jakiś substytut zastępujący towarzyskie relacje i będący sposobem na pozbycie się uczucia samotności, deprywacji, odczuwanego osamotnienia. Upowszechnianie wykorzystywania łączności internetowej do kontaktów interpersonalnych może być postrzegane z perspektywy korzyści, jako sposób poszerzania zasięgu i liczebności znajomych zarówno w sferze realnej, jak i wirtualnej oraz podtrzymywania więzi społecznych. Optyka oceny wirtualizacji życia społecznego może uwzględniać także negatywne strony tego procesu. Uzależnienie osób od Internetu może generować zagrożenie trwałego przeniesienia kontaktów ze znajomymi ze sfery realnej do sfery wirtualnej. Z kolei poprzez wykorzystywanie Internetu do kontaktów interpersonalnych sfera prywatna użytkowników portali społecznościowych przenosi się do sfery publicznej, ponieważ większa aniżeli w realnych kontaktach liczba postronnych osób zarówno spośród znajomych, jak i obcych, może posiadać wgląd do udostępnianych zawartości w sferze wirtualnej. Utrata prywatności poprzez oglądanie, wyrażanie opinii, ocenianie wystawianych postów i publikowanych tekstów jest ceną za możliwości znacznego poszerzania grona wirtualnych znajomych. Dobrowolne godzenie się na upublicznianie sfery prywatnej może nieść zagrożenia polegające na wykorzystywaniu publikowanych materiałów do inwigilacji przez niepowołane osoby, do pracy operacyjnej przez służby dyspozycyjne, a nawet grupy przestępcze.

Celem artykułu jest analiza zakresu i sposobów użytkowania Internetu przez kobiety w wieku okołoemerytalnym do zawierania i podtrzymywania więzi społecznych. Przedmiotem artykułu jest przedstawienie kontekstu teoretycznego korzyści i zagrożeń, jakie niosą za sobą

nowe media komunikowania oraz wyników autorskich badań empirycznych dotyczących wpływu wieku kobiet na korzystanie z łączności za pomocą elektronicznych środków przekazu. Badania sondażowe przeprowadzone na dwóch próbach celowych wśród kobiet uczestniczących w projekcie „Miss po 50ce” i słuchaczek uniwersytetów trzeciego wieku pozwolą na weryfikację następującej hipotezy badawczej: wraz ze wzrostem wieku kobiet zmniejsza się zainteresowanie użytkowaniem Internetu do zawierania i podtrzymywania kontaktów społecznych.

Brak umiejętności i możliwości korzystania z Internetu może w społeczeństwie informacyjnym stanowić element wykluczenia społecznego. Szczególnie dotknąć to może osoby w wieku okołoemerytalnym, które wskutek niedyspozycji zdrowotnej, sytuacji rodzinnej i zawodowej mogą mieć ograniczone możliwości nawiązywania i podtrzymywania więzi społecznych. Biorąc pod uwagę lęk przed nowościami i niechęć do nabywania kompetencji w zakresie korzystania z Internetu, w kategoriach sukcesu należy traktować pokonanie wewnętrznego oporu wobec nauki obsługi elektronicznych nośników łączności i informacji. Można przytoczyć przeciwstawne stanowiska wielu badaczy Internetu odnoszące się do wpływu Internetu jako nowego środka przekazu i łączności na interakcje społeczne zachodzące w realnej rzeczywistości i w wirtualnych społecznościach internetowych oraz na inne obszary życia w społeczeństwie informacyjnym.

Korzyści i zagrożenia Internetu

Nowe media cyfrowe tworzące świat wirtualny i cyberprzestrzeń stanowią wyzwania, którym trzeba sprostać, ale jednocześnie stwarzają szanse i możliwości aktywności ludzi w różnych obszarach¹. Wraz z upowszechnianiem się sieci wzrosło znaczenie wykorzystywania

¹ J. Bednarek, *Společne kompetencje medialno-informacyjne w kontekście bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, [w:] *Człowiek w obliczu szans cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, red. J. Bednarek, Warszawa 2014, s. 11.

Internetu jako narzędzia komunikowania się w sprawach służbowych i prywatnych z osobami znanymi z realnego życia. Internet może wpływać na budowanie sieci kontaktów przez jednostkę: po pierwsze, poprzez podtrzymywanie i rozwijanie słabych czy nadwątlonych kontaktów z osobami poznanymi w sferze realnej, stanowiąc przedłużenie wszystkich wymiarów i odmian życia społecznego w realnym świecie. Po drugie: może to być szansa nawiązania za jego pośrednictwem nowych kontaktów bez ograniczeń dystansu geograficznego i społecznego, które przeniosą się do sfery realnej, po trzecie nawiązane internetowo kontakty mogą pozostać w tej sferze jako nowy typ więzi wirtualnej cechujący się jednoczesnością reagowania wielu nadawców i odbiorców komunikatów bez ograniczeń czasu i przestrzeni oraz tożsamości. Internet postrzegany jako narzędzie do nawiązywania kontaktów z innymi ludźmi spełnia funkcje psychologiczne poprzez autoprezentację, eksperymentowanie z własną tożsamością, realizację potrzeb społecznych w wyniku tworzenia grup. Tworzenie grup społecznych w przestrzeni wirtualnej jest łatwiejsze niż grup istniejących w przestrzeni realnej. Castells wychodzi z założenia, że otwarte, anonimowe więzi wirtualne, do których łatwo można przystąpić każdy i wyjść z nich bez zobowiązań, nie są gorsze, lecz jakościowo inne i nie muszą być mniej spoiste, słabsze, krótkotrwałe. Gwarantują one prywatność skłaniającą do szczerości, pozwalają wejść w nowe rodzaje zasobów, posiadają te same komponenty (fazy) więzi, od styczności (w wirtualnej przestrzeni) począwszy, a na organizacji skończywszy. Nie zmieniły się wzorce życia społecznego, ale do istniejących związków życia społecznego dodaje się kontakty za pośrednictwem sieci. Korzystanie z Internetu sprzyja dostępowi do źródeł informacji, pracy zarobkowej wykonywanej w domu, zamawianiu usług i wiąże się to jedynie z zużyciem większej ilości czasu na surfowanie i mailing bez ograniczania czasu na inne życiowe czynności. Osoby korzystające z Internetu nie stanowią zbiorowości bardziej wyobcowanej z tradycyjnego życia społecznego,

lecz częściej wchodzą w rozleglejsze interakcje społeczne i prowadzą bardziej ożywione życie społeczne poza domem w sferze publicznej, w dziedzinie kultury i sportu niż osoby nieposiadające dostępu do Internetu. Do poszerzania kontaktów społecznych i wzmacniania życia rodzinnego służą różnorodne narzędzia internetowe, jednym z nich jest poczta e-mailowa, na którą przypadało w 2001 r. trzy czwarte aktywności użytkowników Internetu. Zatem korzystanie z Internetu nie musi oznaczać zastępowania interakcji społecznych „twarzą w twarz” i kontaktów telefonicznych. Internet podtrzymuje słabe więzi, które bez niego byłyby zrywane, gdyby korzyści uzyskiwane z ich trwania były niższe od kosztów ponoszonych na styczności fizyczne. Technika może być postrzegana jako pośrednik (niekiedy substytut) bezpośrednich kontaktów społecznych, jednoczący i łączący ludzi. Upublicznienie sfery prywatnej pozwala na kontaktowanie się z obcymi ludźmi w dowolnym czasie bez opuszczania mieszkania. Narzędzia on-line przyczyniają się więc do zwiększania szans na poszerzanie kontaktów towarzyskich, wzrostu zaangażowania społecznego i politycznego, polepszania kontaktów sąsiedzkich. Tego rodzaju szerokie kontakty interpersonalne nawiązują jednostki o osobowości ekstrawertycznej. Nowe techniki komunikacji nie odłączają więc ludzi od wspólnot i nie stanowią zagrożenia dla uczestnictwa człowieka w życiu społecznym. Doskonałą platformą do trwania indywidualizmu sieciowego jest Internet, poprzez który jednostki egzystujące w sieci mogą wyobrażać siebie jako wspólnoty, przezwyciężając samotność. Wspólnota nie jest więc związana z miejscem, ale jest rozumiana jako sieć. Stosunki społeczne oparte na modelu sieci wymagają komunikacji jako indywidualnej mobilności bez węzłów umiejscowionych przestrzennie i czasowo. Wyniki badań z 2001 r. prowadzone w USA potwierdzają tezę o poprawie porozumienia między ludźmi za pośrednictwem Internetu, określanego „żywą przestrzenią społeczną”. Komunikacja internetowa uzupełnia kapitał społeczny tworzony z więzi realnych, nie zmniejszając innych form porozumie-

wania, jak bezpośrednie styczości i rozmowy telefoniczne. Agnieszka Taper wskazuje zalety Internetu w kontekście relacji interpersonalnych, zaliczając do nich dostępność i ułatwiony kontakt na duże dystanse, niskie koszty dostępu do wiedzy i informacji, rozwijanie interdyscyplinarnych pasji i zainteresowań.

Prognozy przeciwników Internetu wieszczły ucieczkę od realnego świata, wyobcowanie, zrywanie komunikacji społecznej i więzów rodzinnych w wyniku zastępowania bezpośrednich styczości przez anonimowe kontakty wirtualne. Oznaczać to miało odrywanie życia społecznego od fizycznego terytorium i powstawanie nowych wzorców stosunków społecznych. Jerzy Mikułowski-Pomorski przytacza pojęcie fragmentacji wynikającej z nadmiaru informacji przesyłanych drogą nowych mediów, łączących ludzi z całego globu w wybranych wąskich zagadnieniach. Powoduje to jego zdaniem jałowienie treści komunikacyjnych w grupach terytorialnych tworzonych według wzorca przestrzennego, łączących ludzi fizycznie sobie bliskich. Wielu badaczy jest zdania, że nowe narzędzia komunikacji międzyludzkiej wpłynęły na kondycję psychiczną człowieka i zmieniły jego perspektywy życiowe w skali globalnej, ułatwiły życie, ale spowodowały fizyczne oddalenie ludzi od siebie jako substytut bezpośrednich styczości. Internet wykorzystany do komunikacji jest nie tylko narzędziem, siłą napędową relacji społecznych, ale i przestrzenią, w której one zachodzą. Spowodował on przemiany wspólnot w „płytkie” wspólnoty, „pseudowspólnoty” posiadające wygląd, ale nie substancję prawdziwych wspólnot. Wspólnoty wirtualne nie opierają się na arbitralnych i przypadkowych fundamentach geograficznej bliskości, ale są wolicjonalne, egzystują online poza miejscem, a interakcje odbywają się przez udział w domenach, listach e-mailowych, czatach, blogach. Dobrowolność więzi, łatwość wejścia i wyjścia osłabia moralne zobowiązania, a anonimowość niszczy odpowiedzialność. Negatywny wpływ częstego korzystania z Internetu przejawia się zmniejszeniem realnych kręgów społecznych, osłabieniem

więzi z rodziną, pogłębieniem osamotnienia i depresji. Izolowanie się od kontaktów społecznych jest udziałem introwertyków. Namiastką dawnych bliskich kontaktów rodzinnych, sąsiedzkich i przyjacielskich są kontakty w przestrzeni cybernetycznej oraz bezosobowe kontakty zachodzące anonimowo w fizycznej przestrzeni między ludźmi obcymi duchowo, umysłowo i moralnie. Inne badania wskazują na istnienie progu używania Internetu, powyżej którego kontakty towarzyskie w sieci odbijają się niekorzystnie na kontaktach realnych poza siecią. Kolejne wyniki pokazują, że aktywność w sieci nie wypiera, co prawda, tradycyjnego życia towarzyskiego, ale ogranicza czas pracy na rzecz domu, rodziny czy nawet czas przeznaczany na sen².

Mariusz Jędrzejko przytacza tezy ilustrujące oddziaływanie na mózg człowieka przekazu multimedialnego: globalizacja informacji i przekazu spowodowała zmiany pojęć, czasu i odległości; dostęp do Internetu zmienił szanse gromadzenia i weryfikowania informacji i kontaktu z ludźmi, kumulowania w krótkich sekwencjach czasowych wielu różnych bodźców, ten sam „obraz” (treść i dźwięk) może mieć kilka postaci (czytanie, odsłuchiwanie, film), a ta sama treść może mieć kilka samodzielnych lub równoczesnych form (książka, prezentacja,

² D. Barney, *Spółczesność sieci*, przeł. M. Fronia, oprac. K. Nadana, Warszawa 2008, s. 184-192; Z. Bauman, *Socjologia*, Poznań 1996, s. 74-76; E. Benedyk, *Antymatrix. Człowiek w labiryncie sieci*, Warszawa 2004, s. 165; A. Borcuch, *Cyfrowe społeczeństwo w elektronicznej gospodarce*, Warszawa 2010, s. 98; M. Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, przeł. [z ang.] T. Hornowski, Poznań 2003, s. 135-144, 149; J. Jęczeń, *Człowiek i rodzina w przestrzeni medialnej*, Sandomierz 2011, s. 15; M. Juza, *Internet a tendencje indywidualistyczne we współczesnym społeczeństwie*, [w:] *Jednostka – grupa – cybersieć. Psychologiczne, społeczno-kulturowe i edukacyjne aspekty społeczeństwa informacyjnego*, red. M. Radochoński, B. Przywara, Rzeszów 2004, s. 118-121, 129-130; A. Łukasik, K. Gellea, *Potrzeba aprobaty społecznej jako zmienna psychologiczna profilująca korzystanie z Internetu*, [w:] *Jednostka*, s. 88; J. Mikułowski-Pomorski, *Spółczesność informacji czy społeczeństwo komunikujące się?*, [w:] A. Mattelart, *Spółczesność informacji. Wprowadzenie*, Kraków 2004, s. XVI; E. Polak, *Wpływ rozwoju naukowo-technicznego na stosunki społeczne*, [w:] *Jednostka*, s. 194, 199; B. Przywara, *Człowiek w sieci. Socjologiczne studium przypadku*, [w:] *Jednostka*, s. 145-146; A. Taper, *Internet – wokół szans i zagrożeń*, [w:] *Siódmy kontynent. Wielka sieć w cyberprzestrzeni*, red. M. Jędrzejko, Warszawa 2012, s. 18.

nagranie, film). Jak duże są implikacje multimediiów na młodego człowieka świadczy sporządzone przez wspomnianego autora zestawienie tabelaryczne 33 szans-potencjałów i 33 możliwych problemów i zagrożeń. Najistotniejsze z zagrożeń, jakie niesie usieciowienie człowieka, polegają na wyalienowaniu z osobowych interakcji społecznych, anonimowości w Internecie sprzyjającej przekazywaniu patologicznych treści, zachowaniach negatywnie wpływających na zdrowie somatyczne i psychiczne do uzależnienia włącznie³.

Na kontakty interpersonalne w cyberprzestrzeni należy spojrzeć z perspektywy przemian więzi społecznych w społeczeństwie sieci i zmian społeczności lokalnych w społeczeństwie ponowoczesnym, które w tradycyjnym społeczeństwie były zwartymi, silnie powiązanymi wspólnotami sąsiedzkimi. W zredefiniowanych społecznościach lokalnych następuje zwielokrotnienie i rozproszenie kontaktów społecznych⁴. Usieciowienie tych społeczności uczyniło je mniej zwartymi, a więzi społeczne nawiązywane w stycznościach bezpośrednich, będące źródłem życia towarzyskiego, wsparcia społecznego, informacji, poczucia przynależności i tożsamości społecznej, zostały osłabione. Zatem sieci zastępują tradycyjne społeczności lokalne oparte na wspólnocie przestrzeni fizycznej, w których komunikację drzwi-drzwi zastąpiono komunikacją na odległość dom-dom, osoba-osoba. Sieciowego charakteru nabierają nie tylko więzi przyjaźni, lecz także więzi z rodziną podróżującą lub mieszkającą w różnych zakątkach świata w mobilnym społeczeństwie. W efekcie występuje różnorodność form kontaktów międzyludzkich w społeczeństwie, w którym brak bliskości terytorialnej nie eliminuje kontaktów społecznych, ze względu na możliwości wyboru form kontaktów społecznych. Rozważania dotyczące wpływu form kontaktów

³ M. Jędrzejko, *Dzieci i nowe media (szanse – wyzwania - zagrożenia)*, Warszawa 2013, s. 15, 20-25; Idem, *Wstęp, Siódmy kontynent. Wielka sieć w cyberprzestrzeni*, red. M. Jędrzejko, Warszawa 2012, s. 8.

⁴ K. Leśniak-Moczuk, *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*, Rzeszów 2008, s. 47-61.

na spójność wspólnoty nie rozpoczęły się wraz z pojawieniem się elektronicznych technologii komunikacji, lecz były podejmowane przez socjologów. Pod koniec XX wieku Benedict Anderson analizował funkcjonowanie „wspólnot wyobrażonych”, pielęgnujących jedynie w umyśle symbole narodowe, konsolidując nowoczesny naród kosztem redukcji językowej, co zawężyło możliwość dialogu⁵. Konsumpcjonizm, konkurencja i indywidualizm w liberalnej gospodarce osłabia wspólnoty. Syndrom konsumentki z towarów przeniknął w świat społeczny i „urynkowiając” ludzkie działania zaczął kształtować relacje i więzi międzyludzkie postrzegane jako dobra konsumpcyjne, oferowane na czas konsumpcji, mające przynosić zadowolenie. Zanika potrzeba długotrwałej współpracy i wysiłków, znoszenia niedogodności przez obojga partnerów, by podtrzymać czy ratować związek. Dopóki przynosi zadowolenie i błahie nieporozumienia nie przeradzają się w groźny konflikt, nawet drobne potknięcie może go unicestwić. Nowa Pragmatyka nie zakłada wchodzenia w długotrwałe związki i utrwalania więzi międzyludzkich, które będą trwać i będą przeżywane jako trwałe. Nietrwałość więzi wynika głównie z polityki życiowej prześląkniętej duchem konsumeryzmu, nakazującej traktować ludzi jako źródło przyjemnych przeżyć i doznań⁶. Robert Putnam przytacza fakty spadku wspólnotowych przedsięwzięć, ilustrujące osłabianie kapitału społecznego w postaci zaniku zaangażowania obywateli w sprawy publiczne⁷. Wiele czynników zarówno konstytuujących, jak i osłabiających wspólnoty w społeczeństwie tradycyjnym i przemysłowym jest aktualnych w społeczeństwie informacyjnym. Nowe wzorce życia społecznego wynikają obecnie ze zindywidualizowanego stosunku do społeczeństwa, objawiającego się w sieciach skoncentrowanych wokół jednostek, nazywanych społecznościami spersonalizowanymi. Według Barry’ego

⁵ E. Benedyk, *Antymatrix*, s. 72.

⁶ Z. Bauman, *Zindywidualizowane społeczeństwo*, Gdańsk 2008, s. 109-110, 191-192; Idem, *Płynne życie*, Kraków 2007, s. 136, 138.

⁷ M. Castells, *Galaktyka Internetu*, s. 141-142.

Wellmana wspólnoty zostają usieciowione podobnie jak komputery i są traktowane jako zwarta sieć relacji zapewniających wsparcie społeczne, informację, poczucie przynależności. We wspólnotach sieciowych porozumiewanie następuje na odległość na zasadzie dom-dom i osoba-osoba, zarzuca się natomiast komunikowanie bezpośrednie we wspólnotach sąsiedzkich w społeczeństwie tradycyjnym na zasadzie drzwi-drzwi. Indywidualizm sieciowy nie jest tworzony przez Internet, lecz rozwój Internetu dostarcza materialnej platformy upowszechniania tego wzorca kontaktów. Sieci internetowe przyczyniają się do budowania wirtualnych społeczności nie mniej skutecznych w tworzeniu więzi i mobilizowaniu potencjału ludzkiego niż społeczności realne. Upowszechnianiu tych wzorców kontaktów międzyludzkich sprzyja rozwój i dostępność nowych mediów⁸. Narzędzia internetowe dysponujące zróżnicowanymi funkcjami umożliwiają budowanie mobilnych relacji sieciowych z szerokim gronem odbiorców w sposób jawny. Za pomocą narzędzi Internetu służących do porozumiewania się: poczta elektroniczna – e-mail, sieć stron internetowych World Wide Web, komunikatory i czaty (ICR), fora internetowe, blogi, grupy dyskusyjne (Usenet) użytkownik sieci wchodzi w relacje nieograniczone czasowo ani przestrzennie⁹. E-mailing, internetowa telefonia i konferencje video tworzą nowe sposoby mediatyzowanej zapośredniczonej komunikacji¹⁰. Za pomocą Twittera można wysyłać krótkie komunikaty docierające do zainteresowanych odbiorców, Facebook stanowi społeczne drzewko ukazujące zakres i cechy kontaktów własnych i fejsbukowych znajomych, a blogosfera pozwala na dzielenie się opiniami w społeczności¹¹.

⁸ Idem, s. 144-149, 151-153; E. Benedyk, *Antymatrix*, s. 21-22, 166; D. Barney, *Spółeczeństwo sieci*, s. 182-184.

⁹ A. Taper, *Internet*, s. 18-22; I. Korcz, *Dostęp oraz psychologiczno-socjologiczne aspekty Internetu w społeczeństwie sieci*, [w:] *Oblicza Internetu. Opus Universale. Kulturowe, edukacyjne i technologiczne przestrzenie Internetu*, red. M. Sokołowski, Elbląg 2008, s. 19.

¹⁰ J. Nowak, *Aktywność obywateli online. Teorie a praktyka*, Lublin 2011, s. 196.

¹¹ E. Benedyk, *Antymatrix*, s. 20; A. Borcuch, *Cyfrowe społeczeństwo*, s. 103; S. Godin, *Plemiona 2.0. zostań internetowym przywódcą*, tł. z ang. M. Witkowska, Gliwice 2010, s. 52;

Internetowe kontakty kobiet na przykładzie projektu „Miss po 50ce”

Aktywna kobieta po pięćdziesiątce, z zawodu plastyk, mieszkająca w Warszawie postanowiła zintegrować kobiety będące w jej wieku, które pomimo upływu lat nie spoczywają na laurach, są jeszcze aktywne zawodowo, są pełne pasji, mają za sobą bagaż własnych doświadczeń życiowych i mogą służyć radą, pomocą kobietom, które są mniej zaradne czy wpadły w pułapkę niepowodzeń życiowych. Założyła Fundację „Miss po 50ce” i wylansowała Projekt „Miss po 50ce” realizowany w 2014 r., mający na celu ukazanie kobiet jako osób dynamicznych i nowoczesnych, skupionych na osiąganiu celów poprzez wspólne działania w kierunku aktywizacji społecznej po 50. roku życia. Zadaniem tego projektu było propagowanie aktywności kobiet, które pomimo przekroczenia progu piątej dekady życia chcą realizować pasje, marzenia, osiągać sukcesy, spełniać się zawodowo i zdobywać uznanie społeczne. Ukazywanie pozytywnych wzorców kobiecego sukcesu, odwagi i otwartości na nowe wyzwania bez bariery wieku daje innym nadzieję na zmianę swojego życia oraz wpływa na poprawę własnej samooceny. Zadaniem aktywnych kobiet jest chęć niesienia pomocy kobietom wykluczonym zawodowo, z syndromem „pustego gniazda” czy problemami żywioowymi oraz uświadomienie im, że pomimo upływu lat nadal posiadają swoją wartość.

Na profilu internetowym zarejestrowało się 200 kandydatek pochodzących prawie z wszystkich województw (oprócz podlaskiego) i środowisk polonijnych. Trzy czwarte kobiet zgłoszonych do konkursu było w wieku 50-59 lat, a jedna czwarta 60-69. Struktura stanu cywilnego kandydatek: 44,3% zamężne, 34% rozwiedzione, po 10% panien i wdów. Jedna trzecia miała po jednym dziecku, prawie tyle samo po dwoje, a 10% troje i 5% czworo. Wnuków nie miała prawie połowa kandydatek. Ponad

połowa posiadała wyższe wykształcenie i mieszkała w mieście wojewódzkim, blisko 40% – średnie i policealne i mieszkała w mieście powiatowym i tylko 5% – zawodowe i mieszkała na wsi. Jedna piąta prowadziła własne firmy, a jedna dziesiąta pracowała w rodzinnej firmie. Etát w instytucji państwowe miało 16% respondentek i tyle samo przebywało na emeryturze. Na zatrudnienie w szarej strefie i bezrobocie wskazało po 10% respondentek. Z wyboru nie pracowało 5% badanych, a 3% było na rencie. Kandydatki reprezentowały pełny przekrój struktury społeczno-zawodowej. Były nie tylko aktywne zawodowo i społecznie, ale też pełne pasji i uzdolnień.

Eliminacje do półfinału konkursu polegały na głosowaniu internautów. Zorganizowano też spotkania wyjazdowe w sześciu miastach, w których uczestniczyło 60 kandydatek, oraz spotkania w siedzibie Fundacji. Kolejną płaszczyzną styczności był półfinał, w którym wzięło udział 95 kobiet. Spośród nich jury wybrało 26 finalistek. Odbyły one sesje fotograficzne i wizażu. W Warszawie zorganizowano dziesięciodniowe zgrupowanie finalistek, podczas którego odbyło się szkolenie z samooceny i autoprezentacji, choreografii oraz udzielania wywiadów. Finalistki zostały przygotowane do zaprezentowania swojej osoby i pokazu mody na finałowej gali. Miały sposobność wspólnego zwiedzania stolicy, wyjazdu do domu jednej z finalistek i prowadzonej przez nią stadniny koni. Wartością dodaną zgrupowania są trwałe przyjaźnie pomiędzy kobietami. Podczas gali „Miss po 50ce”, odbywającej się w Sound Garden Hotel w Warszawie, finalistki prezentowały swoje dokonania życiowe oraz kolekcje strojów. Jury dokonało wyboru czterech laureatek oraz wszystkim finalistkom przyznało tytuły miss oddające cechy ich osobowości. Inicjatorka konkursu i założycielka Fundacji „Miss po 50ce”, Katarzyna Czajka, wydała monografię, zawierającą biogramy 32 kobiet, które ukończyły 50 lat, brały udział w konkursie i zdecydowały się upublicznić swoje trajektorie życiowe. Opublikowane wyznania dojrzałych kobiet, które

przeżyły i pokonały trudy na swoich drogach życia, zdobyły uznanie społeczne lub osiągnęły sukcesy w sferze zawodowej, prywatnej czy publicznej mogą być inspiracją lub przestrogą albo też stanowić rodzaj wsparcia psychicznego dla czytelniczek¹².

W celu zbadania sposobów komunikacji pomiędzy uczestniczkami projektu na poszczególnych etapach jego trwania i po zakończeniu, przeprowadzono badania empiryczne przy zastosowaniu techniki obserwacji uczestniczącej, kwestionariusza ankiety oraz wywiadów swobodnych. Autorce artykułu prowadzenie obserwacji pozwoliło zalogowanie się na portalu projektu, aktywne uczestnictwo we wszystkich formach integracji i przejście do finału. Miała dostęp do postów, komentarzy na fanpage'u „Miss po 50ce” i możliwość własnej aktywności. Przyjęła do grona znajomych na FB 64 współkandydatki i zaprosiła 41. Pozostałe 54 nie udało się zidentyfikować na FB, 23 nie założyło profilu. W czasie półfinału przeprowadzono 61 ankiet (dwie trzecie populacji). Po zakończeniu projektu trwające kontakty internetowe, telefoniczne i bezpośrednio styczności pozwalały prowadzić ewaluację efektów zamierzeń podjętych w projekcie.

Opracowanie statystyczne odpowiedzi ankietowanych respondentek dało następujące rezultaty. Najpopularniejszym źródłem informacji o konkursie był Internet (40%), dla jednej trzeciej populacji bezpośrednie kontakty personalne, dla 15% telewizja, 8% prasa. Udział w konkursie pozwolił poznać nowy krąg kobiet, ponieważ tylko jedna trzecia respondentek знаła osobiście 1-3 osoby z konkursu, a dwie trzecie nie znało nikogo. Bezpośrednie kontakty osobiste nawiązało 40% kandydatek z ponad 20 nowymi kobietami, a jedna trzecia z 10-20. Badania ankietowe prowadzono pół roku po ogłoszeniu konkursu, a ponad 80% respondentek nadal utrzymywało nawiązane kontakty. Co dziesiąta kandydatka utrzymywała kontakty z ponad 20 koleżankami, po ponad 20% z liczbą 10-20 oraz 1-3, a prawie jedna trzecia z 4-5.

¹² K. Czajka, *Zostać Miss po 50ce*, Warszawa 2104, s. 9-346.

Do spotkań osobistych dochodzi pośród prawie jednej czwartej badanej populacji, ze względu na rozproszenie terytorialne miejsc zamieszkania w Polsce i w Europie. Największą rolę w kontaktach odgrywa Facebook, gdzie wymianę informacji prowadzi ponad 40% badanych kandydatek. Ponad jedna trzecia prowadzi korespondencję e-mailową i rozmowy telefoniczne. Profilu na FB nie posiada 10% respondentek. Aktywność w zapraszaniu do grona znajomych wykazały prawie wszystkie internautki. Ponad 40% zaprosiło po 20 kandydatek, a jedna trzecia 4-20. Taki sam jest rozkład otrzymywanych zaproszeń. Efektem tej wymiany zaproszeń i ich akceptacji jest następująca struktura nawiązanych kontaktów: 60% respondentek posiada po ponad 20 znajomych spośród kandydatek, 10% – 4-9, a po 7,3% – 10-20 i 1-3. Częstotliwość kontaktowania się za pośrednictwem FB jest niezwykle duża. Tylko 16,4% kontaktowało się rzadziej niż jeden raz dziennie po jednej czwartej populacji raz dziennie lub częściej, a ponad jedna trzecia co kilka dni. Najczęstszą formą tych kontaktów są lajki (trzy czwarte respondentek) na postach i komentarze (jedna trzecia). Do wstawiania postów na tablice profili koleżanek oraz udostępnianie na własnej tablicy ich postów przyznaje się po niecałe 10% respondentek. Inne sposoby kontaktowania się przez Internet praktykuje prawie połowa respondentek. Tylko dla jednej czwartej wirtualna przestrzeń jest jedynym sposobem podtrzymywania nawiązanych kontaktów. Własny fanpage posiada tylko co piąta badana kandydatka, a 17% administruje FP organizacji czy instytucji. Po ponad jednej piątej respondentek administruje dwa lub trzy FP. Prawie wszystkie respondentki przewidywały, że zawiązane kontakty przerodzą się w trwałe więzi pomiędzy kobietami, a 80% spodziewało się ukonstytuowania grupy realizującej wspólne cele założone przez Fundację przeprowadzającą ten konkurs.

Powyższe wskaźniki informują o stosunkowo wysokim stopniu korzystania z nowych mediów cyfrowych przez kobiety w wieku przedemerytalnym.

Użytkowanie Internetu przez słuchaczki Uniwersytetów Trzeciego Wieku (UTW)

Badania sondażowe dotyczące korzystania z Internetu przeprowadzono wśród słuchaczek uniwersytetów trzeciego wieku w województwie podkarpackim. Z populacji generalnej oscylującej wokół 3000 słuchaczy UTW funkcjonujących w siedemnastu miastach wybrano do badań próbę celową z trzech najprężniej działających UTW: w Rzeszowie, Mielcu i Łańcucie. Otrzymano 300 wypełnionych kwestionariuszy, z czego do analiz zakwalifikowano 279. Wybrano technikę ankiety rozdawanej, co zapewniło około 90% zwrotność wypełnionych kwestionariuszy. W badanej populacji niecałe 4% stanowią osoby w przedziale wiekowym 50-59 lat, 57% w wieku 60-69 lat, 30% w wieku 70-79 lat i 5% starsi.

O szerokim kontaktach społecznych osób przebywających na emeryturach świadczą kanały przepływu informacji dotyczące funkcjonowania UTW. Spośród respondentów dwie trzecie pozyskało informacje o możliwości zapisania się do UTW od swoich znajomych. Ponad połowa z nich była już słuchaczami UTW. Z mediów tradycyjnych oraz ogłoszeń dowiadywało się jedynie po 6,5% badanych, a od rodziny 4,5%. Do wyjątku należało źródło informacji internetowej. Korzystało z niego tylko 3 respondentów. Sposób powiadamiania za pośrednictwem znajomych powoduje kształtowanie się struktury o trwałych relacjach mających korzenie w okresie aktywności zawodowej. Ponad dwie trzecie respondentów, zapisując się na UTW, znało wcześniej osoby będące słuchaczami. Fakt spotykania się na zajęciach nie zastąpił wielu dotychczasowych relacji towarzyskich bądź nie zaspokajał potrzeb integracji z nowo poznanymi słuchaczami. Kontynuują oni swoje stare i nowe znajomości także poza czasem wyznaczonym programem. Ponad jedna czwarta respondentów kontaktuje się z pojedynczymi znajomymi na gruncie prywatnym, jedna piąta badanych otacza się w wolnym czasie gronem kilku znajomych z UTW, a prawie 17% preferuje szersze

kontakty. Blisko 10% respondentów izoluje się od kontaktów poza zajęciami programowymi. W generacji trzeciego wieku dominują tradycyjne formy komunikowania. Ponad trzy czwarte respondentów w celu podtrzymywania relacji towarzyskich używa telefonii. Prawie tyle samo w tym celu spotyka się osobiście ze znajomymi. Jedna piąta badanych w kontaktach towarzyskich korzysta z łączności internetowej, popularnym sposobem komunikowania jest poczta e-mailowa. Około 15% kontaktujących się ze sobą na gruncie prywatnym pisze e-maile, a tylko 5% wybiera inne formy internetowej łączności.

Wśród badanej populacji portal Facebook nie jest bardzo popularnym narzędziem internetowym. Swoje profile posiada 12,5% spośród wszystkich respondentów. Nie służy on w dużym stopniu do wzajemnych kontaktów pomiędzy słuchaczami. Po 11% użytkowników Facebooka nie ma ani jednego znajomego z UTW na swoim profilu lub są to pojedyncze osoby. U jednej czwartej w gronie znajomych na FB znajduje się kilku słuchaczy UTW, a u prawie 15% jest to liczniejsze grono. O małym zainteresowaniu tą formą kontaktowania świadczy fakt niepodania liczebności znajomych przez 40% posiadaczy profilu na FB, bowiem sporadyczne używanie portalu nie pozwala na rozeznanie w kontaktach i zapamiętanie osób przyjętych do grona znajomych. Tezę tę potwierdza bardzo mała częstotliwość kontaktowania się ze słuchaczami za pośrednictwem Facebooka. Nikt z respondentów nie wchodzi na swój profil kilka razy dziennie. Raz dziennie wchodzi jedynie 7,5% użytkowników FB. Prawie jedna piąta co kilka dni, a jedna trzecia jeszcze rzadziej. Spośród całej badanej populacji tylko 10% korzysta z innych portali społecznościowych. Prawie 40% z tej populacji kontakty te podtrzymuje jedynie na poziomie wirtualnym, a jedna czwarta przenosi je na kontakty realne. Nikt z badanych słuchaczy nie zakładał własnego fanpage'a. Tylko jedna osoba administruje fanpage instytucji.

Przy interpretacji wyników sondażu należy uwzględnić specyficzne cechy społeczne słuchaczy UTW, które przemawiają za większymi

możliwościami w korzystaniu z postępu w zakresie nowoczesnych środków łączności. Społeczność uniwersytetów jest wyselekcjonowana pod względem poziomu wykształcenia i miejsca zamieszkania. Skłonność do zdobywania i uaktualniania swojej wiedzy oraz podtrzymywania kontaktów społecznych posiadają w zdecydowanej większości osoby z wyższym wykształceniem. Dlatego w populacji słuchaczy UTW aż 40% stanowią osoby w wieku emerytalnym z wyższym wykształceniem. Ponad 10% legitymuje się wykształceniem policealnym. Jedna trzecia to absolwenci szkół średnich i tylko 5% ukończyło zasadnicze szkoły zawodowe. Również z punktu widzenia miejsca zamieszkania struktura słuchaczy UTW nie jest adekwatna do struktury populacji wieku emerytalnego w kraju. Uniwersytety usytuowane są w miastach i dlatego tylko co dziesiąty słuchacz dojeżdża na zajęcia z obszarów wiejskich.

Powyższe dane predestynują badane osoby do większych kompetencji cywilizacyjnych od przeciętnych w populacji osób w wieku emerytalnym. Pomimo tego, wyniki sondażu wskazują na stosunkowo niewielkie zainteresowanie respondentów internetowymi środkami komunikowania. Należy się więc spodziewać, że w środowisku emerytów w Polsce wykorzystywanie portali społecznościowych do zawiązywania i podtrzymywania więzi społecznych jest zdecydowanie mniejsze.

Podsumowanie

Korzystanie z zasobów i możliwości Internetu jest w dobie społeczeństwa informacyjnego bardzo ważną kompetencją kulturową, ponieważ digitalizacja życia publicznego, a także kontaktów prywatnych powoduje marginalizację osób pozbawionych dostępu do tego medium. Wykluczenie cyfrowe dotyczy osób pozbawionych dostępu do Internetu bądź nie posiadających umiejętności posługiwania się tą zdobyczą

współczesnej cywilizacji. Obszary tego wykluczenia skupiają środowiska składające się głównie z osób starszych. Dlatego użytkowanie mediów cyfrowych przez osoby w wieku poprodukcyjnym można traktować w kategoriach sukcesu.

Edukacja digitalna w wieku poprodukcyjnym jest koniecznym warunkiem wykorzystania tego nowego medium do rozszerzania kontaktów społecznych. W edukacji tej istotnym elementem jest przekazywanie umiejętności poruszania się w Internecie, ale aby do tego doszło, najpierw trzeba u niektórych osób przełamać opór psychiczny, jaki pojawia się często przed opanowaniem nowości.

Pomiędzy badanymi kobietami kontakty nawiązane za pośrednictwem Internetu, ugruntowane w sferze realnej, są podtrzymywane z wykorzystaniem naprzemiennie portali internetowych oraz styczności bezpośrednich. Przygoda związana z konkursem „Miss po 50ce” nie zakończyła się po przyznaniu nagród, ponieważ efekty tej integracji trwają ponad dwa lata. O trwałości więzi zainicjowanych wirtualnie świadczy fakt aktywnego uczestnictwa grupy około 50 kobiet w przestrzeni przepływów wirtualnych połączonego z bezpośrednimi spotkaniami w gronie dwójek lub kilkusobowych grup. Celem tych spotkań jest realizacja wspólnych przedsięwzięć, a częściej podtrzymywanie prywatnych kontaktów, niekiedy przerodzonych w biskie przyjaźnie. Udało się przenieść integrację zainicjowaną drogą elektroniczną na pole realnych znajomości i zakotwiczyć ją na styku sfery wirtualnej i realnej.

Analizując wyniki badań sondażowych w populacji słuchaczek UTW w kontekście weryfikacji postawionych hipotez badawczych, należy stwierdzić, że nowoczesne środki komunikacji społecznej nie zdominowały jeszcze kontaktów międzyludzkich starszego pokolenia w tak dużym stopniu, jak w pokoleniu średnim. Spośród nowych mediów największe znaczenie ma telefonia komórkowa, wykorzystywana na równi z bezpośrednimi kontaktami osobistymi, natomiast

z łączności internetowej korzysta jedna piąta badanych. Nie jest to zbyt duży odsetek użytkowników, ale kursy prowadzone w ramach zajęć dydaktycznych na UTW przyczyniają się do systematycznego podnoszenia tego wskaźnika.

Bibliografia

- Barney D., *Spółeczeństwo sieci*, przeł. M. Fronia, oprac. K. Nadana, Warszawa 2008.
- Bauman Z., *Płynne życie*, Kraków 2007.
- Bauman Z., *Socjologia*, Poznań 1996.
- Bauman Z., *Zindywidualizowane społeczeństwo*, Gdańsk 2008.
- Bednarek J., *Spółeczne kompetencje medialno-informacyjne w kontekście bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, [w:] *Człowiek w obliczu szans cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, red. J. Bednarek, Warszawa 2014.
- Benedyk E., *Antymatrix. Człowiek w labiryncie sieci*, Warszawa 2004.
- Borcuch A., *Cyfrowe społeczeństwo w elektronicznej gospodarce*, Warszawa 2010.
- Castells M., *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, przeł. [z ang.] T. Hornowski, Poznań 2003.
- Czajka K., *Zostać Miss po 50ce*, Warszawa 2104.
- Godin S., *Plemiona 2.0. zostań internetowym przywódcą*, tł. z ang. M. Witkowska, Gliwice 2010.
- Jęczeń J., *Człowiek i rodzina w przestrzeni medialnej*, Sandomierz 2011.
- Jędrzejko M., *Dzieci i nowe media (szanse – wyzwania - zagrożenia)*, Warszawa 2013.
- Jędrzejko M., *Wstęp. Siódmy kontynent. Wielka sieć w cyberprzestrzeni*, red. M. Jędrzejko, Warszawa 2012.
- Juza M., *Internet a tendencje indywidualistyczne we współczesnym społeczeństwie*, [w:] *Jednostka – grupa – cybersieć. Psychologiczne, społeczno-kulturowe i edukacyjne aspekty społeczeństwa informacyjnego*, red. M. Radochoński, B. Przywara, Rzeszów 2004.
- Korcz I., *Dostęp oraz psychologiczno-socjologiczne aspekty Internetu w społeczeństwie sieci*, [w:] *Oblicza Internetu, Opus Universale. Kulturowe, edukacyjne i technologiczne przestrzenie Internetu*, red. M. Sokołowski, Elbląg 2008
- Leśniak-Moczuk K., *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*, Rzeszów 2008.

- Łukasik A., Gellea K, *Potrzeba aprobaty społecznej jako zmienna psychologiczna profilująca korzystanie z Internetu*, [w:] *Jednostka – grupa – cybersieć: psychologiczne, społeczno-kulturowe i edukacyjne aspekty społeczeństwa informacyjnego*, red. M. Radochoński, B. Przywara, Rzeszów 2004.
- Mikułowski-Pomorski J., *Spółeczeństwo informacji czy społeczeństwo komunikujące się?*, [w:] Mattelart A., *Spółeczeństwo informacji. Wprowadzenie*, tł. [z fr.] J. Mikułowski-Pomorski, Kraków 2004.
- Mazur D., *Spółeczeństwo informacyjne szukające nowej drogi rozwoju we współczesnym świecie*, Rzeszów 2013.
- Nowak J., *Aktywność obywateli online. Teorie a praktyka*, Lublin 2011.
- Polak E., *Wpływ rozwoju naukowo-technicznego na stosunki społeczne*, [w:] *Jednostka – grupa – cybersieć: psychologiczne, społeczno-kulturowe i edukacyjne aspekty społeczeństwa informacyjnego*, red. M. Radochoński, B. Przywara, Rzeszów 2004.
- Przywara B., *Człowiek w sieci. Socjologiczne studium przypadku*, [w:] *Jednostka – grupa – cybersieć: psychologiczne, społeczno-kulturowe i edukacyjne aspekty społeczeństwa informacyjnego*, red. M. Radochoński, B. Przywara, Rzeszów 2004.
- Taper A., *Interent – wokół szans i zagrożeń*, [w:] *Siódmy kontynent. Wielka sieć w cyberprzestrzeni*, red. M. Jędrzejko, Warszawa 2012.

Between success and exclusion: women in the age of digitalization

Summary: In information society, new forms of media are bringing about a change in the way people communicate. Internet social interactions allow improving, expanding, and accelerating the process of establishing and maintaining social bonds, but they can also be a substitute for direct personal contacts. Maintaining contacts, strengthening and facilitating relationships, and making friends with strangers have become possible through the use of social media. They play the role of an integrator between one's real life friends and virtual ones. Digitalization of social life can also lead to negative consequences such as internet addiction or the transfer of the private sphere to the public sphere. The article deals with the scope and ways of using the Internet by women at the retirement age to create and maintain social bonds. The results of a survey conducted on two purposive samples, with women in their 50s and female participants of the third age university, made it possible to verify the thesis that as a woman's age increases, the interest in using the Internet to make and maintain social contacts decreases. Modern means of communication have not yet

dominated social contacts of the older generation as much as among the middle-aged generation. For senior citizens at the retirement age, mobile telephones, used on a par with face-to-face contacts, are the most important. Only one-fifth of the senior population surveyed used the Internet to get in touch with other people. Nevertheless, the interest of older women in learning to use modern media for communication is increasing.

Keywords: *women, seniors, social bonds, social media, Internet*

Słowa kluczowe: *kobiety, seniorki, więzi społeczne, media społecznościowe, Internet*